

ÚJ LEHETŐSÉGEK A FELSŐOKTATÁSBAN

AZ EZREDFORDULÓRA A MAGYAR FELSŐOKTATÁSBAN a főiskolai, egyetemi szintű képzésben részt vevő hallgatók száma az 1990-es évtized elején megfigyelhető létszám több mint háromszorosára nőtt, az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés és a posztgraduális képzés hallgatóit is beszámítva pedig a hallgatók számarányának növekedése az 1990. évihez képest 341 százalékos volt. A növekedés éves üteme kezdetben lassabb, majd 1993-tól nagyobb mértékű volt, amely azután 1998-tól újra némi csökkenést mutat. Az évtized folyamán a hallgatók létszámán belül 1992/93-ban volt a legmagasabb a nappali tagozatos hallgatók aránya (78,6 százalék), azt követően fokozatosan csökkent, jelenleg 56,6 százalék. (Amennyiben a hallgatók létszámába az AIFSZ és a szakosító képzések adatait is beleszámítjuk, a nappali tagozatos hallgatók részaránya még alacsonyabb, 2001/2002-ben 55,3 százalék.) A felsőfokú képzés tehát nemcsak volumenét tekintve lett a korábbinál jóval nagyobb, hanem a képzési struktúráját tekintve is jelentős változáson ment keresztül.¹

A hallgatói létszám-növekedés a levelező-távoktatási képzési formában volt a legdinamikusabb (ha a két képzési formát összevontan kezeljük, 567,8 százalékos arányt kapunk a hagyományos főiskolai, egyetemi képzést illetően és 681,9 százalékos arányt a hallgatók teljes körét illetően az 1990–2001 közötti időszakra vetítve). A levelező képzés és távoktatás aránya a nappali tagozatos képzés növekedési ütemét messze meghaladóan növekszik, az esti tagozat pedig valamelyest kisebb arányban. Mindezzel együtt a költségterítéses hallgatók részaránya is számottevően megnőtt: 2001/2002-ben az összes hallgató 45 százaléka volt költségterítéses. Az államilag finanszírozott képzésben résztvevők aránya az állami intézményekben 58 százalék, az egyházi intézményekben 65 százalék, az alapítványi főiskolá-

1 Bár a statisztikai adatgyűjtés módszere és az intézmények, képzési formák csoportosítása (pl. fenntartók szerinti elkülönítés, levelező, távoktatási képzési formák elkülönítése, AIFSZ és posztgraduális képzés megjelenése és statisztikákba történő bevonása) időközben kisebb módosításokon ment keresztül (köszönhetően nem kis mértékben a nemzetközi osztályozási rendszer, az ISCED 1997. évi módosításának), ezek azonban alapjaiban nem érintik a hallgatói létszámok összehasonlíthatóságát. Mindazonáltal az egyes táblázatoknál külön jelezzük, hogy az adatok milyen képzési szintekre, mely tagozatokra és milyen hallgatói körre vonatkoznak.

kon 15 százaléka volt. A nappali tagozatos képzésben résztvevők 86 százaléka, az esti tagozatosok 18 százaléka, a levelező tagozatosok 23 százaléka vett részt államilag finanszírozott képzésben (forrás: *Oktatási Évkönyv, 2002*).

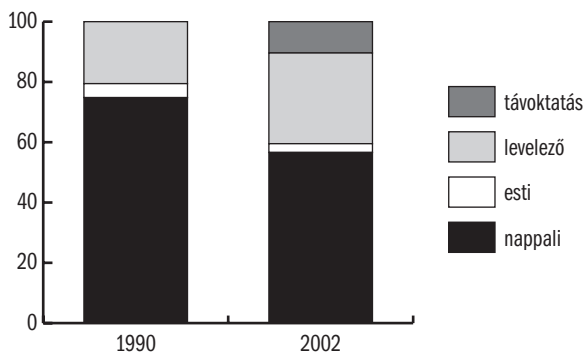
1. táblázat: A főiskolai, egyetemi szintű képzésben résztvevő hallgatók száma képzési módoként (1990–2002)

	Nappali	Esti	Levelező	Távoktatás	Összesen	A nappali tagozatos képzés aránya, %
1990/1991	76 601	4 737	21 049	-	102 387	74,8
1991/1992	83 191	4 372	19 516	-	107 079	77,7
1992/1993	92 328	4 298	20 834	-	117 460	78,6
1993/1994	103 713	4 640	25 603	-	133 956	77,4
1994/1995	116 370	5 453	32 837	-	154 660	75,2
1995/1996	129 541	5 764	44 260	-	179 565	72,1
1996/1997	142 113	5 750	51 169	-	199 032	71,4
1997/1998	152 889	6 538	74 230	-	233 657	65,4
1998/1999	163 100	6 866	88 349	-	258 315	63,1
1999/2000 ^a	171 612	7 861	74 149	25 375	278 997	61,5
2000/2001	176 046	8 625	79 293	31 076	295 040	59,7
2001/2002	184 071	9 665	86 644	32 858	313 238	58,8
2002/2003	193 155	9 902	102 661	35 469	341 187	56,6
A növekedés mértéke 1990–2002 között (százalék)						
1990 = 100%	252,2	209,0	487,7	-	333,2	

^a a távoktatási képzési forma korábban a levelező képzési formába tagozódott

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás, 1990–2002*. OM

1. ábra: A főiskolai és egyetemi szintű képzésben résztvevő hallgatók aránya képzési szintenként, 1990, 2002

A nagyarányú expanzió következtében a hallgatólétszámnak a 20–24 éves korú népességhez viszonyított aránya az 1990/91. tanévi 15,5 százalékról 2001/2002-re 44,7 százalékra növekedett, ezzel a magyar felsőoktatás 24 vizsgált európai ország sorában a „középmezőnyben”, a 15. helyen foglal helyet. A növekedés mértéke

az elmúlt 10 évben a volt szocialista országok mindegyikében számottevő volt, a legmagasabb értéket Lengyelországban mutatja, a második helyen pedig hazánk áll. Az oklevelet szerzettek száma és a megfelelő korú népességhez viszonyított aránya ugyan a hallgatólétszám emelkedéséhez képest kisebb mértékben növekedett, ez azonban részben az időbeli eltolódással magyarázható, másrészt az egyes intézményekben, szakterületeken kifejezetten magas lemorzsolódási arányok is szerepet játszanak benne.²

A nappali tagozaton államilag támogatott képzésben részt vevő hallgatók részaránya az utóbbi 5 évben valamelyest csökkent: a főiskolai-egyetemi szintű képzésben résztvevők körében 7 százalékkal alacsonyabb az állami finanszírozású képzésben résztvevők aránya (az 1997/98-as tanévben 97,8 százalék volt, ami 2001/2002-re 90,6 százalékra csökkent).

A nem nappali tagozatú képzési formák nagyobb részaránya értelemszerűen maga után vonja az olyan nem tipikus hallgatói csoportok megjelenését, amelyek mind előképzettségüket, mind pedig korosztályi összetételüket tekintve eltérnek a nappali tagozatos hallgatók összetételétől. A 2001/2002-es tanév adatait vizsgálva megállapítható, hogy míg az újonnan beiratkozott nappali tagozatos, főiskolai-egyetemi szintű képzésben részt vevő hallgatók 63,7 százaléka volt 18–19 éves, addig az esti tagozatos képzésben résztvevők 10,9 százaléka, a levelező képzésben résztvevők 6,4 százaléka, a távoktatási tanulmányokat kezdőknek pedig 8,3 százaléka tartozott ehhez a 2 korévhez. A nem nappali tagozatos egyetemi-főiskolai szintű képzést kezdők 40–45 százaléka (tagozatonként kissé eltérő mértékben) a 25 év feletti korosztályhoz tartozik, míg nappali tagozaton ez mindössze 2,2 százalékot tesz ki. Mindezek eredőjeként a felsőoktatásba újonnan belépő hallgatók 59,3 százaléka 22 év alatti, a többiek vagy munka mellett, vagy valamennyi munkapasztalattal kezdik el felsőfokú tanulmányaikat.

A nappali tagozatos képzésben I. évfolyamon résztvevő hallgatók előképzettség és életkor szerinti összetételére vonatkozó idősoros adatok azt mutatják, hogy a 90-es években az újonnan felvett hallgatók esetében három fő hatás érvényesült: a felsőoktatási férőhelyek bővüléséből adódó hatás, a demográfiai hatás, valamint a közép- és felsőoktatási intézménystruktúra változásának a hatása. Az első két hatás eredményezte leginkább azt, hogy a nappali tagozatra újonnan belépők körében valamelyest nőtt azoknak a hányada, akik a középiskola végzésének évében kezdik meg felsőfokú tanulmányaikat, s ez leginkább a felsőoktatási férőhelyek számának bővülésével és a demográfiai hullám fokozatos lecsengésével magyarázható. Míg 1990-ben az I. évfolyamra beiratkozottak 47,5 százaléka végezte az adott évben középiskolai tanulmányait, 5 évvel később ez az arány már megközelítette az 50 százalékot. Részben szintén az előzőekben vázolt keresleti-kínálati viszonyoknak, részben pedig az intézménystruktúra változásának köszönhető az, hogy míg 1990-ben az I. évfolyamra járók 63,4 százaléka jött gimnáziumból, s 25,4 százaléka szakközépiskolából, addig 1999-ben 60,3 százalék volt a gimnáziumból érkezők

² Ladányi Andor (2002) A magyar felsőoktatás nemzetközi összevetésben. *Magyar Felsőoktatás*, No. 10., ill. ugyanő (2003) Az európai felsőoktatás az 1990-es években. *Statistikai Szemle*, No. 1.

aránya, s 28,5 százalék a szakközépiskolában érettségizetteké, de amennyiben ehhez hozzászámítjuk a technikumban végzettek arányát, még magasabb értéket, 32,9 százalékot kapunk (1990-ben 26,7 százalék volt együttesen).

2. táblázat: Az I. évfolyamra nappali tagozaton beiratkozott hallgatók megoszlása a középiskolai végzettség típusa és megszerzésének időpontja szerint

	Adott évben		Korábban		Adott évben		Korábban		Más végzettség, külföldi	Összesen
	gimnáziumban		szakközépiskolában		technikumban					
1990	31,9	31,5	14,8	10,5	0,8	0,5	9,9	100,0		
1995	32,9	26,7	15,3	14,8	1,6	1,9	6,8	100,0		
1999	34,5	25,8	12,8	15,7	2,0	2,4	6,8	100,0		

Forrás: Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás, 1990, 1995, 1999. OM adatai alapján saját számítások.

A felsőoktatási intézményrendszer átalakulása

Míg 1989-ig a felsőoktatási intézmények száma 54–58 körül stagnált, a rendszer-váltás után számuk rohamosan növekedni kezdett, 1992-ben 91 intézménnyel érte el tetőpontját, s egészen a 2000. évi integrációig nagyjából ezen a szinten maradt. (Az integráció után az intézmények száma az állami szférában drasztikusan lecsökkent, a képzési helyek regionális széttagoltságát azonban jól mutatja, hogy míg 1992/93-ban 132, a 2002/2003-as tanévben 157 helyszínen/karon folyt felsőfokú képzés.) A felsőoktatási intézményhálózat nagymértékű bővülése eleinte elsősorban a politikai fordulatnak volt köszönhető, ugyanakkor – főleg a későbbi időszakban – a megnövekedett hallgatói kereslet és az eltérő oktatási profilok iránti kereslet is erősen motiválta. Ezt az is jól mutatja, hogy míg az egyházi intézményhálózat 1995-től napjainkig – az elnevezések változásán túlmenően – csak minimális mértékben változott, s az integráció is csak néhány intézményt érintett, addig az alapítványi intézmények száma 1995 és 2002 között 4-ről 9-re nőtt.³ Az intézményhálózat bővülésének statisztikai vizsgálatakor nem szabad ugyanakkor elfeledkezni arról, hogy az 1990-es évektől a felsőoktatási statisztikában feltüntetett egyházi intézmények némelyike (pl. egyes hittudományi főiskolák, lelkészképzők) korábban is létezett, a minisztériumi statisztikában azonban – miután fenntartóik az egyes egyházak voltak – nem jelentek meg. Az alapképzést nyújtó felsőoktatási intézmények között a 2001/2002-es tanévben 23 egyetem és 42 főiskola volt található, amelyek közül 30 állami, 26 egyházi fenntartású, 9 pedig alapítványi formában működött.⁴ Az alapítványi intézmények mindegyike főiskolai szintű képzést nyújt, az egyházi intézmények között pedig

³ A 2002/2003-as tanévre vonatkozó statisztikai kimutatásokban tizedik intézményként szereplő Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem kizárólag szakirányú továbbképzést folytat.

⁴ A tanulmány megírása óta eltelt időszakban egy újabb alapítványi intézmény, a Harsányi János Főiskola is megkezdte működését, s az állami főiskolák száma is 13-ra emelkedett.

2 több fakultással rendelkező tudományegyetem és 3 hittudományi egyetem található. Az egyházi főiskolák közül 3 foglalkozik fő profilja és hallgatói létszáma szerint elsősorban pedagógusképzéssel, 2 intézmény szociális munkás valamint hittanári, vallásstanári, teológusi képzéssel, a többiek pedig elsősorban teológusi vagy hittanári, vallásstanári képzéssel.

3. táblázat: A felsőoktatási intézmények száma, 2001/2002

	Állami	Egyházi	Alapítványi	Összesen
Egyetem	18	5	-	23
Főiskola	12	21	9	42
Összesen	30	26	9	65

Forrás: *Oktatási évkönyv 2001/2002*. OM.

A magán-felsőoktatás jelenleg meglévő rendszerében a nappali tagozatos hallgatói létszám alapján a gazdasági, üzleti jellegű képzések mellett a bölcsész-humán szakirányok dominálnak erőteljesen. Kisebb súlyt képvisel az informatikai képzés – amely egy alapítványi főiskola mellett egy egyetemi kart foglal magában – és a tanítóképzés, valamint a jogi képzés. A hittudományi képzés – amely a legtöbb esetben kizárólag teológiai és vallásstanári képzést, néhány intézményben viszont egyéb szociális jellegű képzést is magában foglal – erősen szétaprózódott intézményi háttérrel rendelkezik, amelyet csak részben indokol az intézmények felekezeti sokszínűsége, a legtöbb esetben földrajzi tagoltság is társul hozzá.

4. táblázat: Az egyes szakterületeken képző nem állami intézmények/karok és nappali tagozatos hallgatóik száma az intézmény fő profilja szerint, 2001/2002-es tanév

	Intézmények/karok száma	Nappali tagozatos hallgatók száma	Százaléka
Teológia, hittudomány	22	3 065	14,6
Tanítóképzés	4	2 267	10,8
Gazdasági, üzleti képzés	5	4 275	20,4
Jogi képzés	2	2 314	11,0
Humán- és bölcsészképzés	4	5 772	27,5
Informatikai képzés	2	2 653	12,6
Egyéb (szociális, konduktor)	2	638	3,1
Összesen	41	20 984	100,0

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2001/2002*. OM adatai alapján saját számítások.

A 2001/2002-es tanévben az összes hallgató 86,0 százaléka tanult állami felsőoktatási intézményben, s 14,0 százaléka nem állami intézményekben. A nem állami szektoron belül 8,6 százalék volt az alapítványi főiskolák hallgatóinak az aránya, s 5,4 százalék az egyházi fenntartásúaké, amelyen belül az egyetemi képzésben résztvevők részaránya (3,2 százalék) valamivel magasabb, mint a főiskolákon tanulóké (2,3 százalék). A hallgatói létszámadatokat az intézményi adatokkal összevetve jól látható, hogy különösen az egyházi főiskolák csoportja erőteljesen tagolt, a 21

intézmény kisebb létszámú hallgatói csoportot vonz, mint az 5 egyházi egyetem, s különösen alacsony hallgatói létszámok jellemzik ezt az intézménycsoportot az alapítványi főiskolák csoportjához viszonyítva. Az 5. táblázat adatai ugyanakkor azt is jól érzékeltetik, hogy a magán-felsőoktatás egyes alcsoportjai mennyire heterogének a képzési módokat illetően. Amíg az egyházi intézményekben (különösen az egyházi egyetemeken) a nappali tagozatos hallgatói létszám az összhallgatói létszám több mint felét teszi ki, addig az alapítványi főiskolákon csak 32 százalékot. Míg tehát az egyházi intézmények a képzések módját tekintve az állami intézményekhez hasonló arányokat mutatnak, az alapítványi intézmények gyökeresen eltérő szerkezetet jelenítenek meg. Ez utóbbi csoportban – köszönhetően elsősorban a távoktatás nagyon magas részarányának (43 százalék) – mind az esti, mind a levelező, mind pedig a nappali tagozatos képzés aránya jóval alatta marad a felsőoktatás más szegmenseiben megfigyelteknek. Nem jelenti ez azonban természetesen azt, hogy a távoktatási forma az alapítványi főiskolák kizárólagos specifikuma lenne, hiszen az állami és nem állami szféra eltérő hallgatólétszámai nem is tesznek lehetővé ilyen méretű súlyponteltolódást (az abszolút számokat tekintve a 2000/2001-es tanévben az állami intézményekben csaknem kétszer annyian részesültek távoktatásban, mint az alapítványi főiskolákon).

5. táblázat: A felsőoktatásban résztvevő hallgatók megoszlása intézménytípusonként és tagozatonként a 2001/2002-es tanévben*

	Összes hallgató	Nappali tagozat	%	Esti tagozat	%	Levelező tagozat	%	Távoktatás	%
Alapítványi főiskolák	30 019	9 595	32,0	369	1,2	7 192	24,0	12 863	42,9
Egyházi egyetemek	11 051	6 967	63,0	340	3,1	3 331	30,1	413	3,7
Egyházi főiskolák	7 871	4 422	56,2	449	5,7	2 720	34,6	280	3,6
Egyházi együtt	18 922	11 389	60,2	789	4,2	6 051	32,0	693	3,7
Nem állami együtt	48 941	20 984	42,9	1158	2,4	13 243	27,1	13 556	27,7
Állami intézmények	300 360	171 990	57,3	11 638	3,9	94 844	31,6	21 888	7,3
Összes hallgató	349 301	192 974	55,3	12 796	3,7	108 087	30,9	35 444	10,2

* Az AIFSZ és a PhD-képzés adatait is tartalmazza.

Forrás: *Oktatási Évkönyv 2001/2002*. OM.

Amint azt már korábban láttuk, a felsőoktatási intézményrendszer egészére jellemző a nem hagyományos képzési formákban résztvevő hallgatók számának növekedése, s ezzel egyidejűleg a nappali tagozatos hallgatók arányának csökkenése. Az egyes intézménycsoportok ugyanakkor eltérő arányokat mutatnak az 1995/96-os tanév⁵ és a 2001/2002-es tanév adatait összehasonlítva. Míg a 90-es évek köze-

⁵ A 90-es évek közepe az összehasonlítás során azért is jelent jó kiindulási alapot, mert bár a magánfelsőoktatás szempontjából még a kezdeti időket mutatja, ugyanakkor erre a tanévre már az intézmények nagy része megkezdte működését, s ebben a tanévben a legtöbb intézmény már végzős hallgatókkal is rendelkezett.

pén esti tagozatos képzés a nem állami intézmények egyikében sem létezett, 2001-re itt is megjelent ez a képzési forma, igaz továbbra sem érint túl nagy hallgatói csoportot. Annál látványosabb ugyanakkor a levelező és a távoktatási forma térnyerése, s különösen dinamikusan növekedett ez a képzési forma az alapítványi intézmények esetében. (Míg azonban 1995/96-ban a levelező hallgatók 97 százalékat a Gábor Dénes Főiskola távoktatási képzésében résztvevők jelentették, addig 2001-re a levelező és/vagy a távoktatási képzés 3 főiskola kivételével a többi alapítványi intézményben is megjelent, a távoktatási tagozat döntő hányadát – 94 százalékat – azonban továbbra is a GDF hallgatói alkotják.) A levelező képzés aránya az egyházi egyetemeken is jelentős mértékben megnőtt, ugyanakkor az egyházi egyetemek esetében nem csökkent olyan látványosan a nappali tagozatos képzés aránya, mint az alapítványi főiskolákon illetve az állami intézményekben. Ennek az az oka, hogy az egyházi egyetemeken – miután lényegében erre az időszakra esik a 2 nagy egyetem különböző karainak a beindítása és hallgatói létszámuk közel végleges arányainak az elérése – ebben az időszakban összességében is nagyfokú hallgatói létszámnövekedés következett be, amely a nappali tagozat esetében 2,8-szoros növekedést jelentett, a levelező-távoktatási forma esetében pedig 5,2-szerest. Az egyházi főiskolák nappali tagozatos képzési aránya is az országos átlagnál kisebb mértékű csökkenést mutat az 1995-ös évihez képest, pedig míg 1995-ben a főiskolák közül 12, 2001-ben már csak 6 nem indított a nappali tagozatos képzés mellett más képzési formákat. Az egyházi főiskolák szakstruktúrája, a hittudományi jellegű képzések dominanciája azonban továbbra is a nappali tagozatos képzések irányába tolja el a hallgatói arányokat, hiszen amennyiben a levelező vagy távoktatási képzési formák meg is jelennek, többnyire a nappalinál jóval kisebb részvételi arányokat képviselnek, s a nappali tagozatos képzés mellett kínálatukban más képzési formákat nem szerepeltető főiskolák mindegyike kizárólag teológiai, hittudományi képzéssel foglalkozik

6. táblázat: A felsőoktatásban résztvevő hallgatók megoszlása intézménytípusonként és tagozatonként az 1995/96-os tanévben*

	Összes hallgató	Nappali tagozat	%	Esti tagozat	%	Levelező tagozat ^a	%
Alapítványi főiskolák	9 049	5 247	58,0	0	0,0	3 802	42,0
Egyházi egyetemek	3 151	2 429	77,1	0	0,0	722	22,9
Egyházi főiskolák	5 904	3 873	65,6	0	0,0	2 031	34,4
Egyházi együtt	9 055	6 302	69,6	0	0,0	2 753	30,4
Nem állami együtt	18 104	11 549	63,8	0	0,0	6 555	36,2
Állami intézmények	161 461	117 992	73,1	5 764	3,6	37 705	23,4
Összes hallgató	179 565	129 541	72,1	5 764	3,2	44 260	24,7

Forrás: *Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 1995/96.* OM.

* Csak az alapképzésben résztvevők adatai.

^a Tartalmazza a távoktatás adatait is.

A nappali tagozatos hallgatók létszámát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a létszámnövekedés 1995 óta közel azonos arányban történt az állami és a nem állami

szférában. Az alapítványi főiskolákra járó nappali tagozatos hallgatók aránya az 1995/96-os 4,1 százalékos szintről 2001/2002-re 5,1 százalékra emelkedett, miközben az intézmények száma 4-ről 9-re nőtt, s a felmenő rendszer miatt a már korábban indított szakok is ebben az időszakban érték el közel véglegesnek tekinthető létszámukat. Az egyházi intézmények száma és az egyházi egyetemeken létrehozott karok száma ugyancsak emelkedett valamelyest ebben az időszakban, s ezzel párhuzamosan a hallgatói létszámot tekintve a nappali tagozatos képzésben résztvevők aránya az egyházi intézményekben 4,9 százalékról 6,1 százalékra nőtt. Az egyházi intézmények csoportján belül az egyházi főiskolai képzésben résztvevő hallgatók aránya kissé csökkent (3,0-ról 2,4 százalékra), míg az egyetemeké jelentősebb mértékben nőtt (1,9-ről 3,7 százalékra). Mindezek eredményeképpen a nem állami felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói aránya 8,9-ről 11,2 százalékra nőtt, s ezzel párhuzamosan az államiaké valamelyest csökkent.

7. táblázat: Az egyetemi, főiskolai szintű képzésben résztvevő nappali tagozatos hallgatók létszáma az intézmény fenntartója szerint, 1995–2001

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Alapítványi főiskolák	5 247	6 722	6 826	7 384	7 582	7 605	9 378
Egyházi egyetemek	2 429	3 396	4 425	5 200	5 982	6 395	6 761
Egyházi főiskolák	3 873	4 118	4 145	4 210	4 331	4 173	4 422
Egyházi intézmények	6 302	7 514	8 570	9 410	10 313	10 568	11 183
Nem állami intézmények	11 549	14 236	15 396	16 794	7 582	18 173	20 561
Állami intézmények	117 992	127 877	137 493	146 306	153 717	157 873	163 510
Összes hallgató	129 541	142 113	152 889	163 100	171 612	176 046	184 071

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás 1995–2001*. OM.

Megjegyzés: az egyházi intézmények között valamennyi intézmény, így a kizárólag hittudományi képzéssel foglalkozók hallgatói is szerepelnek.

8. táblázat: Az egyetemi, főiskolai szintű képzésben résztvevő nappali tagozatos hallgatók százalékos megoszlása az intézmény fenntartója szerint, 1995–2001

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Alapítványi főiskolák	4,1	4,7	4,5	4,5	4,4	4,3	5,1
Egyházi egyetemek	1,9	2,4	2,9	3,2	3,5	3,6	3,7
Egyházi főiskolák	3,0	2,9	2,7	2,6	2,5	2,4	2,4
Egyházi intézmények	4,9	5,3	5,6	5,8	6,0	6,0	6,1
Nem állami intézmények	8,9	10,0	10,1	10,3	10,4	10,3	11,2
Állami intézmények	91,1	90,0	89,9	89,7	89,6	89,7	88,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás 1995–2001*. OM. adatai alapján saját számítások.

Az utolsó éves nappali képzésben résztvevők eltérő aránya az egyes intézménycsoportokban jól mutatja, hogy az alapítványi intézmények és az egyházi egyetemek között még vannak olyanok, amelyek nem érték el végleges méretüket (lásd 9. táblázat). Egyúttal persze a nem állami szférában meglévő magasabb drop-out

adatokra is utalhatnak. Az egyes intézménycsoportokban megfigyelhető eltérő férfi-nő arány legfőképpen az intézmények szakstruktúrájával magyarázható. Az alapítványi intézmények férfi-nő aránya közelít legjobban az állami intézményekéhez, nem jelenti ez azonban azt, hogy e mutató tekintetében e csoport homogén lenne, hiszen intézményenként vizsgálva a csoportot, látható, hogy van olyan közöttük, ahol 90 százalék feletti női részvétel figyelhető meg (Mozgássérültek Pető András Nevelőintézete), míg a Gábor Dénes Főiskolán évről-évre egyötöd körül alakul az arányuk. Az egyházi főiskolákon megfigyelhető női hallgatólétszám magas aránya a tanítói és szociális munkás szakokon megfigyelhető jóval magasabb női részaránynak tudható be, a teológusi, lelkészi szakokon ugyanakkor – főleg a római katolikus egyház fenntartásában lévő intézmények esetében – sokkal alacsonyabb a nők aránya.

Érdekes megvizsgálni a nappali tagozatos képzés esetében az államilag finanszírozott és a költségtérítéses képzésben résztvevők arányát. Az egyházi főiskolákon az állami intézményekhez hasonlóan alacsony arányban vannak olyan nappali tagozatos hallgatók, akik költségtérítés ellenében tanulhatnak az adott intézményben, többségük tanulmányait az állam finanszírozza. Az intézményenkénti részletesebb adatok azt mutatják, hogy számos esetben egyáltalán nincs, vagy csak néhány főre tehető a költségtérítéses hallgatók aránya, s ezek között általában gyakrabban találunk kisebb intézményeket, hittudományi főiskolákat. A költségtérítéses hallgatók aránya ugyanakkor a nagyobb, alapvetően nem hittudományi képzéssel foglalkozó intézményekben sem túl magas: az Apor Vilmos Katolikus Tanítóképző Főiskolán 91,3 százalék, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán 94,4 százalék, a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskolán 87,7 százalék, míg a Wesley János Lelkészképző Főiskolán 86,2 százalék volt az állami finanszírozású nappali tagozatos hallgatók aránya.

Az egyházi egyetemek csoportjában az állami finanszírozású nappali tagozatos hallgatók részaránya összességében nem éri el a négyötödöt (78,3 százalék), magasabb költségtérítéses hallgatói arányok leginkább a PPKE és a KRE Jogi Karain (71,9 illetve 55,6 százalék állami finanszírozású arány) figyelhető meg.

Az alapítványi intézmények hallgatóinak átlagosan 45 százaléka tanulhat államilag finanszírozott formában, az egyes intézmények statisztikái ugyanakkor nagymértékben eltérnek e tekintetben. A 9 főiskola között 3 olyan található (Nemzetközi Üzleti Főiskola, Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája és a Zsigmond Király Főiskola), amelynek a 2001/2002-es tanévet tekintve nem voltak államilag finanszírozott nappali tagozatos hallgatói. Az Általános Vállalkozási Főiskola nemzetközi kapcsolatok szakán ugyancsak kizárólag költségtérítéses nappali tagozatos képzés folyt, s a Kodolányi János Főiskolán és a Modern Üzleti Tudományok Főiskoláján is voltak olyan szakok, ahol nem volt lehetőség államilag finanszírozott szak felvételére, míg a Budapesti Kommunikációs Főiskolán a nappali tagozatos hallgatóknak mindössze a negyede tanulhatott államilag finanszírozott formában. Ez utóbbi főiskola azonban – a Heller Farkas és a Zsigmond Király Főiskolához hasonlóan – csak a 2001/2002-

es tanévben kezdte meg működését, így nyilvánvalóan adataik nem tekinthetők véglegesnek. Ezzel egyidejűleg akadnak olyan intézmények, amelyek nappali tagozatos hallgatóinak túlnyomó része, de legalább a fele állami finanszírozású képzésben vesz részt.

9. táblázat: Az egyetemi, főiskolai szintű képzésben résztvevő nappali tagozatos hallgatók megoszlása intézménytípusonként és néhány főbb jellemző szerint, 2001/2002

	Összesen fő	Összesenből					
		nő		utolsó éves		államilag finanszírozott	
		fő	%	fő	%	fő	%
Alapítványi főiskolák	9 378	4 929	52,6	1 312	14,0	4 223	45,0
Egyházi egyetemek	6 761	4 107	60,8	1 182	17,5	5 294	78,3
Egyházi főiskolák	4 422	2 909	65,8	966	21,9	3 984	90,1
Egyházi együtt	11 183	7 016	62,7	2 148	19,2	9 278	82,9
Nem állami együtt	20 561	11 945	58,1	3 460	16,8	13 501	65,7
Állami intézmények	163 510	87 166	53,3	35 543	21,7	145 887	89,2
Összesen	184 071	99 111	53,8	39 003	21,2	159 388	86,6

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2001/2002.* OM.

A korábbiakban már jeleztük a hallgatói összetétel korosztályi és elővégzettség szerinti változását a 90-es években. A hallgatói összetétel változása nemcsak az eltelt időszak viszonylatában, hanem az egyes intézménytípusok szerint is vizsgálható.

Az egyházi egyetemek kiemelkedően nagy arányban vonzanak gimnáziumból érkező fiatalokat, 1995-ben a hallgatók 86,4 százaléka, 1999-ben 80,3 százaléka érkezett gimnáziumból. A gimnáziumi előképzettség ugyanakkor nemcsak az egyházi egyetemek hallgatói körében gyakori, hanem a képzési profiljukhoz legközelebb álló állami tudományegyetemek I. évfolyamos hallgatóit is jellemzi: 1995-ben 78,4 százalékuk jött gimnáziumokból, s 12,3 százalékuk szakközépiskolából, míg 1999-ben 75,2 százalékuk szerzett gimnáziumban érettségit. Az egyházi egyetemek esetében nemcsak a gimnáziumi előképzettség gyakoribb, hanem az is megfigyelhető, hogy igen jelentős és tendenciáját tekintve növekvő azoknak az aránya, akik közvetlenül a középiskola elvégzése után jutnak nappali tagozatos egyetemi férőhelyhez (1995-ben 41,9, 1999-ben 52,2 százalék). Az egyházi főiskolák csoportján belül valamelyest erősödik a szakközépiskolából érkezők jelenléte, míg 1995-ben 22,2 százalékuk érkezett innen, addig 1999-ben 24,7 százalék. Az alapítványi főiskolák hiánypótló szerepét érzékelteti és a hallgatói túlkereslet intenzitásának kezdeti mértékét jelzi, hogy míg 1995-ben – az intézményalakulás kezdeti időszakában – az ide beiratkozott hallgatóknak 64,9 százaléka már vesztett a középiskola elvégzése után legalább egy évet, addig 1999-re az „év-vesztes” hallgatók aránya jócskán lecsökkent (50,1 százalék volt). Ezzel párhuzamosan nőtt a középiskolai végzés évében alapítványi intézménybe felvételt nyertek aránya, igaz a középiskola elvégzését követő évek valamelyikében felvettek aránya

még mindig 6 százalékkal magasabb értéket mutat az összes I. évfolyamra beiratkozott nappali tagozatos hallgató átlagánál. Míg az alapítványi főiskolák a 90-es évek közepén jelentősebb szakközépiskolából érkező hallgatótömeget vonzottak, addig 5 évvel később az ide érkezők előképzettség szerint egyre jobban hasonlítanak az összes I. évfolyamos nappali tagozatos hallgatót jellemző arányokhoz. Ez véleményünk szerint leginkább az 1995 és 2000 között bekövetkezett intézményi struktúra változásának köszönhető, az alapítványi intézmények csoportja ugyanis a képzési struktúrát, a szakstruktúrát illetően jelentős átalakuláson ment keresztül az eltelt 5 év alatt, több olyan főiskola is megkezdte működését, amelyik profilja szerint inkább általános gimnáziumi előképzettséget és/vagy komoly idegennyelvtudást előfeltételez.

10. táblázat: Az I. évfolyamra nappali tagozaton beiratkozott hallgatók megoszlása a középiskolai végzettség típusa és megszerzésének időpontja valamint az intézmény fenntartója szerint 1995-ben és 1999-ben

	Összesen		Gimnázium		Szakközépiskola		Technikum		Egyéb
			adott évben	korábban	adott évben	korábban	adott évben	korábban	
	fő	%	%	%	%	%	%	%	
1995									
Egyházi egyetemek	1 036	100,0	39,3	47,1	2,6	3,2	0,0	0,1	7,7
Egyházi főiskolák	1 182	100,0	38,7	31,3	10,2	12,0	0,3	0,6	6,9
Alapítványi főiskolák	2 690	100,0	21,2	33,1	10,8	31,3	0,0	0,5	3,2
Összes I. évfolyamos ^a	42 433	100,0	32,9	26,7	15,3	14,8	1,6	2,0	6,8
1999									
Egyházi egyetemek	1 573	100,0	47,1	33,2	5,1	5,2	0,0	0,1	9,3
Egyházi főiskolák	1 198	100,0	37,0	28,3	10,5	14,2	0,8	0,0	9,2
Alapítványi főiskolák	2 727	100,0	26,2	26,1	14,4	22,8	0,1	1,2	9,2
Összesen ^a	51 586	100,0	34,5	25,8	12,8	15,7	2,0	2,4	6,8

^a Itt az „összesen” sor nem a fentiek összegzését, hanem összehasonlításként valamennyi I. évfolyamra beiratkozott ill. új belépő nappali tagozatos hallgató adatait jelenti.

Forrás: *Statistikai Tájékoztató, Felsőoktatás, 1995, 1999*. OM. alapján saját összegzés.

Következtetések

A hallgatói statisztikai adatok áttekintése után három fő következtetés vonható le. Elsőként az, hogy a felsőoktatás nem állami szegmense az 1989-es rendszerváltás óta jelentős változáson ment keresztül, s ez az átalakulás – bár mérséklődő ütemet mutat – még nem zárult le. Az eltelt 15 év során számos olyan új intézmény alakult, amelynek elődje – nemcsak felsőoktatási intézményként, hanem más formában sem – nem található meg az 1989 előtti években. A második fontos következtetés az, hogy a felsőoktatás nem állami szegmense a hallgatói létszámadatok tekintve a kezdeti nagy fellendülést követően jelenleg kisebb mértékben növekszik, s a növekedés üteme egyre jobban közelít az állami szféráéhoz.

Harmadik következtetésként az fogalmazható meg, hogy a felsőoktatás nem állami szegmense erőteljesen tagolt, s nemcsak az alapítványi és egyházi intézmények 2 csoportja különíthető el egymástól, hanem az alapítványi intézmények és az egyházi intézmények statisztikailag külön-külön elemzett csoportjai sem tekinthetők homogénnek. A jelenlegi tendenciákat figyelembe véve tehát a magyar magán felsőoktatás méreteit tekintve kiegészítő jellegűnek tekinthető, amely az állami felsőoktatás dominanciája mellett elsősorban bizonyos speciális területeken épült ki.

SZEMERSZKI MARIANNA

